

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie

Jan Mlynář

Slavnostní odhalení pamětní desky Ernsta Macha v Praze

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 61 (2016), No. 2, 131–136

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/145764>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 2016

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

Slavnostní odhalení pamětní desky Ernsta Macha v Praze

Jan Mlynář, Praha

Abstrakt. Dne 18. února 2016 byla na budově Rektorátu Univerzity Karlovy na Ovocném trhu 7 odhalena pamětní deska Ernstu Machovi, který zde působil v letech 1867–1879. Příspěvek připomíná souvislosti spojené s přípravou této události, jména klíčových osob a samozřejmě i průběh samotného slavnostního odhalení desky.

V letošním roce uplynulo 100 let od úmrtí Ernsta Macha, velikána fyziky a filozofie sklonku 19. století. K odkazu Ernsta Macha se již tradičně hlásí Vídeň, kde Ernst Mach působil v závěru své kariéry, a také jeho rodné Chrlice spolu s Brnem, ke kterému dnes Chrlice patří. Jen Praha jako by po dlouhá desetiletí nedokázala docenit skutečnost, že nejvýznamnější fyzikální výsledky Ernsta Macha pocházejí z období, kdy jako profesor experimentální fyziky pracoval na pražské Karlo–Ferdinandově univerzitě. Naštěstí se České fyzikální společnosti JČMF podařilo využít příležitost, kterou kulaté výročí nabízelo, a s podporou naší nejstarší univerzity umístit na její budově v Praze — na Ovocném trhu číslo popisné 7 — pamětní desku a plaketu, která působení Ernsta Macha zde připomíná. Spolu s Brnem a Vídní jsme tak i v našem hlavním městě dostatečně důstojně vzdali hold významu Ernsta Macha nejen pro světovou, ale také pro českou fyziku.

Plaketa česky, anglicky a německy uvádí následující základní informaci:

V tomto domě působil v letech 1867–1879 fyzik a filozof Ernst Mach. Zde jako přednosta Fyzikálního ústavu univerzity zahájil svá převratná zkoumání rázových vln (Machovo číslo). Jeho kritika newtonovské mechaniky hluboce ovlivnila Alberta Einsteina (Machův princip).

Ernst Mach ovšem po roce 1879 Prahu neopouští, jen své pracoviště stěhuje do zcela nové univerzitní budovy ve Viničné ulici (v té později pracoval právě i Albert Einstein). Ernst Mach trvale odjíždí z Prahy až v roce 1895, kdy získal místo profesora filozofie na Vídeňské univerzitě. Podrobně se okolnostem příchodu Ernsta Macha do Prahy věnuje článek [4].

Na dluh, který k Ernstu Machovi v Praze máme, mě poprvé upozornila doc. A. Šolcová při historické procházce fyzikální Prahou pořádané ke 150. výročí JČMF v roce 2012. Bylo to právě u budovy rektorátu UK na Ovocném trhu, kde doc. Šolcová zdůraznila, že v hlavním městě Ernst Mach dosud nemá žádnou pamětní desku. Hned

---

Doc. RNDr. JAN MLYNÁŘ, Ph.D., Ústav fyziky plazmatu AV ČR, v. v. i., Za Slovankou 3, 182 00 Praha 8, e-mail: mlynar@ipp.cas.cz

Obr. 1. Univerzitní budova Ovocný trh 7 dne 18. února 2016 ráno, před odhalením pamětní desky (foto Jan Valenta, MFF UK)

mě napadlo, že to je důležitý námět pro naši Českou fyzikální společnost JČMF — a to jsem ještě nevěděl, že Ernsta Macha dost možná právě v této budově přivítala v květnu 1867 delegace Spolku pro volné přednášky z matematiky a fyziky, čili dnešní JČMF. Ernst Mach byl dokonce v roce 1870 zvolen čestným členem naší Jednoty (slovo Jednota máme v názvu od roku 1869).

Hned na Ovocném trhu jsem si také uvědomil, že by se deska nejlépe hodila právě sem, na popisné číslo 7, kde mladý profesor působil nejdříve (obr. 1). Tou dobou jsme již věděli o novém programu Evropské fyzikální společnosti (EPS) nazvaném „Historická místa“, v rámci kterého probíhá výběr lokalit s mimořádným významem pro evropskou fyziku. Každá taková lokalita může vyvěsit pamětní plaketu EPS a je pak registrována na webových stránkách EPS [1]. Následně se už jen stačilo podívat

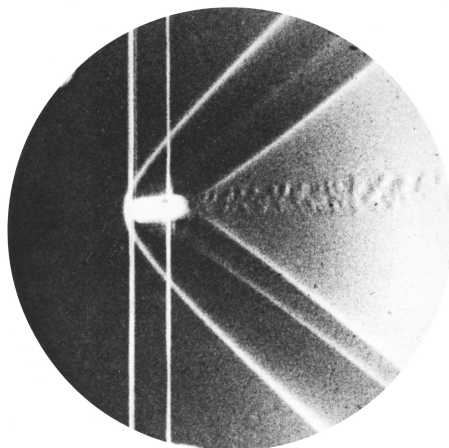
Obr. 2. Doprovodná plaketa s textem, návrh O. Brom (foto Jan Valenta, MFF UK)

do kalendáře, zda se v dohledné době najde nějaká vhodná příležitost pro slavnostní zařazení budovy do seznamu historických míst — a zjistit, že do stého výročí úmrtí Ernsta Macha chybí čtyři roky!

Čtyři roky se mohou zdát jako dlouhá doba, ale během příprav jsme ve výboru České fyzikální společnosti JČMF (dále ČFS) hned několikrát pochybovali, zda to vůbec stihneme. O tom, že naše oficiální žádost o zařazení lokality do historických míst EPS byla schválena příslušnou komisí pro historii fyziky, jsme se dozvěděli dne 13. února 2013. Dostali jsme i doporučenou grafickou podobu příslušné pamětní plakety. Bohužel se zároveň ukázalo, že její výrobu EPS ani nezajišťuje, ani finančně nepodporuje. Dle dodaného vzoru jsme ve výboru ČFS na plaketu navrhli výše uvedený trojjazyčný text. Od této chvíle výbor ČFS také pravidelně využíval znalosti a ochoty naší historičky Mgr. Emilie Těšínské. Následovala žádost o součinnost adresovaná statutárnímu zástupci majitele budovy, tedy rektoru Univerzity Karlovy, na kterou jsme po určité době získali v zásadě velmi pozitivní odpověď s doporučením dalšího postupu. V tom okamžiku jsme měli nejvážnější obavu, zda nás na památkově přísně chráněném Starém Městě nebudou čekat zdoluhavé schvalovací procedury. Ve skutečnosti se jako časově nejnáročnější ukázalo právě poměrně přísné schvalování na samotné univerzitě, do kterého navíc přišla změna rektora. V novém organizačním uspořádání se záhy ukázalo, že můžeme počítat s účinnou podporou zejména ze strany pana prorektora prof. Jana Royta. Zároveň se ovšem vyjasnilo, že rektorát požaduje pečlivější grafické ztvárnění plakety a také řádnou pamětní desku Ernsta Macha z bronzu. I když to znamenalo značnou finanční zátěž, se kterou jsme původně nepočítali, výbor ČFS těmto podmínkám rád vyhověl. Po pravdě řečeno, sami jsme si uvědomovali, že návrh EPS nebyl pro historickou budovu dostatečně reprezentativní, a doporučení UK bylo vítanou záminkou ho výrazně vylepšit.

Obr. 3. Bronzová pamětní deska od sochaře J. Vlčka (foto Luboš Svoboda, MFF UK)

Obr. 4. Původní fotografie letící střely od E. Macha z roku 1888, která inspirovala bronzovou pamětní desku (fotografie z Wikimedia Commons)

Výsledný grafický návrh plakety, který považujeme za velmi zdařilý (viz obr. 2) pochází z dílny mladého grafika Ondřeje Broma, zatímco bronzová pamětní deska (obr. 3) je dílem akademického sochaře Jakuba Vlčka. Předlohou pro pamětní desku je fotografie střely letící nadzvukovou rychlostí (obr. 4), což je jeden z nejvýznamnějších fyzikálních výsledků Ernsta Macha [2]. Poté, co jsme předložili návrhy obou autorů, byla další spolupráce s UK již velmi vstřícná a rychlá, zejména obávané řízení

Obr. 5. Slavnostní odhalení pamětní desky, zleva: E. Kislingerová, J. Hála, (E. Mach,) J. Drahoš a Ch. Rossel (fotografie z časopisu i-FORUM, <http://iforum.cuni.cz/>)

na památkovém úřadu šlo prakticky zcela mimo ČFS. Pozitivní stanovisko Odboru památkové péče pražského magistrátu jsme získali 3. srpna 2015. Rektorát se nezanebatelným způsobem podílel i na financování samotné výroby pamětní desky.

Výrobu mosazné plakety i bronzové desky se nakonec podařilo po drobných technických obtížích zajistit právě včas. Termín slavnostního odhalení byl stanoven na čtvrtek 18. února 2016 ve 14.00 tak, aby se zájemci mohli vzápětí zúčastnit i Dnů Ernsta Macha v Brně, viz [3]. Na Ovocném trhu se sešlo asi 60 hostů, ke kterým nejprve krátce promluvili prorektor Univerzity Karlovy prof. Jan Hála, náměstkyně primátorky hl. m. Prahy prof. Eva Kislingerová a předseda Akademie věd ČR prof. Jiří Drahoš. Po odhalení desky (obr. 5) o svém díle promluvil jeho tvůrce magistr Jakub Vlček a nakonec nechyběl ani připítek, ve kterém jsem jménem České fyzikální společnosti JČMF poděkoval všem, kteří k tomuto dílu přispěli — zejména pak individuálním a kolektivním členům naší společnosti. Události se dále účastnili mj. prezident EPS Dr. Christophe Rossel, velvyslanec Rakouské republiky v ČR Jeho Excellence Dr. Alexander Grubmayr, prorektor UK prof. Jan Royt, předseda Rakouské fyzikální společnosti prof. Eberhard Widmann, předseda Slovenské fyzikální společnosti prof. Július Cirák, ředitel Institutu Vídeňského kroužku prof. Friedrich Stadler a další vzácní hosté.

Na seznam Historických míst EPS tím okamžikem přibyla již 28. pamětní deska, jde přitom o první příspěvek z České republiky. Jak lze vyčíst z webové stránky EPS [1], univerzitní budova na Ovocném trhu se zařadila do velmi dobré společnosti, kam patří mimo jiné Ústav Nielse Bohra v Kodani, dům Alberta Einsteina v Bernu, mu-

zeum Tychona Brahe na švédském ostrově Hven, Společný ústav jaderného výzkumu v Dubně, Evropská organizace pro jaderný výzkum CERN nebo Hotel Metropole v Bruselu, kde se konala první Solvayova konference. To ale neznamená, že by pamětní deska Ernsta Macha musela zůstat i jediným příspěvkem od nás, zvláště když je historie fyziky na našem území tak bohatá.

Po slavnostním odhalení desky následoval v malé aule rektorátu UK seminář ke 100. výročí úmrtí Ernsta Macha, který se protáhl až do večera. Na semináři vystoupil nejprve prezident EPS Dr. Christophe Rossel s příspěvkem *European Physical Society and the EPS Historic Sites* (Evropská fyzikální společnost a historická místa EPS). Další příspěvek Mgr. Emilie Těšínské z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR byl zaměřen na okolnosti jmenování Ernsta Macha profesorem experimentální fyziky na pražské univerzitě. Ing. Rudolf Dvořák, DrSc., z Ústavu termomechaniky AV ČR se ve své přednášce věnoval pražskému období práce Ernsta Macha, zejména dynamice plynů. Velmi zajímavě odpoledne uzavřel doc. Jiří Langer z MFF UK s prezentací *Ernst Mach — fyzik a filozof*. Jak již bylo uvedeno, ke slavnostnímu odhalení desky jsme v Praze přikročili o den dříve, než by se dalo podle data úmrtí Ernsta Macha očekávat. Rozhodli jsme se tak proto, aby nedošlo ke kolizi s hlavním programem Dnů Ernsta Macha v Brně [3]. Kdo si ovšem nepotrpí na kulatá čísla v desítkové soustavě, mohl si klidně myslet, že se odhalení desky na Univerzitě Karlově fakticky váže k 18. únoru, kdy se Ernst Mach před 178 lety u Brna narodil! Tato skutečnost, o které se mnozí dozvěděli jen krátce před samotným odhalením pamětní desky, a také příjemné zimní slunce hodně pomohly k vytvoření příjemné, přátelské atmosféry, na kterou budeme ještě dlouho vzpomínat.

L i t e r a t u r a

- [1] EPS Historic Sites [citováno 26. dubna 2016]. Dostupné z: http://www.eps.org/?page=distinction_sites
- [2] MACH, E., SALCHER, P.: *Photographische Fixirung der durch Projectile in der Luft eingeleiteten Vorgänge*. Sitzungsber. Kaiserl. Akad. Wiss., Wien, Math.-Naturwiss. Cl. 95 II (1887), 764–780.
- [3] MUSILOVÁ, J.: *Brněnské dny Ernsta Macha 2016*. PMFA 61 (2016), 163–164.
- [4] TĚŠÍNSKÁ, E.: *Profesor Ernst Mach, jeho příchod na pražskou univerzitu a vazby s formující se Jednotou českých matematiků a fyziků*. PMFA 61 (2016), 137–159.